

DARIUSZ MILEWSKI
WNHiS UKSW**MATERIAŁY DO DZIEJÓW STOSUNKÓW
GOSPODARCZYCH POLSKO-MOŁDAWSKICH
W POŁOWIE XVII W.**

Bliskie wielowiekowe sąsiedztwo polsko-mołdawskie, datujące się od czasu przejścia Rusi Czerwonej przez Kazimierza Wielkiego w połowie XIV w. aż po drugi rozbiór Polski w 1793 r. zaowocowało nie tylko związkami politycznymi, ale przede wszystkim ożywionymi kontaktami gospodarczymi. Mołdawia leżała na szlaku handlowym, łączącym Europę środkową z basenem Morza Czarnego i położonymi na wschód od niego krajami Bliskiego Wschodu. Przez porty w Kili i Białogrodzie (do 1484 r. należące do Mołdawii) przechodziły towary z Azji Mniejszej i Krymu, a szlaki handlowe wiodły przez Jassy i Suczawę do Lwowa i dalej do Krakowa bądź nad Bałtyk. Sama Mołdawia także była producentem poszukiwanych towarów leśnych – m.in. potażu czy szmelcugi – choć słynęła przede wszystkim z hodowli bydła, pędzonego przez Ruś na zachód Europy i zbywanego m.in. na Śląsku, gdzie na tym rodzaju handlu wzbogaciło się miasto Wołów. Była też Mołdawia zarówno producentem, jak i krajem tranzytowym dla poszukiwanego w Polsce wina¹. Jak ważny był rynek mołdawski dla Polski świadczą m.in. – niestety nieudane – próby odzyskania utraconych na rzecz Turków portów nadcarnomorskich w Kili i Białogrodzie, podejmowane przez Polskę w 1487 i 1497 r. (ta ostatnia wyprawa zmieniła się w próbę podporządkowania sobie przez Jana Olbrachta emancypującej się Mołdawii, co jak wiadomo skończyło się fatalnie)². Szczególne ożywienie obserwujemy wszak w XVI w., kiedy to gospodarowie mołdawscy inwestowali na terenie Polski – tu możemy podać jako przykład ufundowanie przez Aleksandra Lăpușneanu i jego następców cerkwi we Lwowie, zwanej wołoską. Po zwycięskiej interwencji Jana Zamoyskiego w Mołdawii w 1595 r. i wprowadzeniu na jej tron powiązanej z Polską dynastii Mohyłów widzimy próby ściślejszego powiązania gospodarczego obu krajów, podejmowane również przez polską szlachtę³.

¹ A. Dziubiński, *Na szlakach Orientu: handel między Polską a Imperium Osmańskim w XVI-XVIII wieku*, Wrocław 1998, s. 17-21, 34-35; *Dzieje gospodarcze i społeczne imperium osmańskiego 1300-1914*, red. H. Inalcik, D. Quataert, Kraków 2008, s. 245-253; Z. Boras, *Związki handlowe Polski i Mołdawii w XV i XVI wieku*, w: tenże, *Obrzeża nowożytnej Rzeczypospolitej. Kwestie wyznaniowe, społeczne i narodowościowe*, Poznań 2005, s. 218-225; R. Marcinek, *Rex vinorum. Z dziejów węgryzna w dawnej Polsce*, Warszawa 2015, s. 205-206.

² Kampania 1497 r. jest dobrze znana; na temat pierwszej wyprawy zob. L. Pilat, *The 1487 crusade: a turning point in the Moldavian-Polish relations*, "Medieval and Early Modern Studies for Central and Eastern Europe" 2010, t. 2, s. 123-136.

³ Zob. C.A. Bobicescu, *Unia, inkorporacja czy lenno? Kilka uwag o stosunkach Mołdawii z Rzeczpospolitą podczas panowania Jeremiego Mohiły (1595-1606)*, w: *Rzeczpospolita w XVI-XVIII wieku. Państwo czy wspólnota?*,

Ta korzystna koniunktura została niestety zmarnowana przez zamęt wojenny, spowodowany walką o utrzymanie dynastii Mochyłańskiej w Mołdawii i zakończony ostatecznie wojną polsko-turecką (dziesięciolecie 1612-1621). Ponowna stabilizacja kraju i jego zbliżenie do Polski pod rządami gospodarów Mirona Barnowskiego (1626-1629, 1633) i Bazylego Lupula (1634-1653) nie pozostały bez wpływu na ożywienie kontaktów handlowych. Obaj wspomniani gospodarowie – podobnie jak Mochyłowie – cieszyli się polskim indygenatem (zdobytym co prawda pod koniec rządów: odpowiednio w 1629 i 1650 r.)⁴, który nie tylko potwierdzał ich przyjazne stosunki z Rzeczpospolitą, ale ułatwiał też prowadzenie transakcji handlowych na terenie naszego kraju. Korzystał z tego zwłaszcza Bazyl Lupul, który na wzór swoich poprzedników zadbał też o nabycie dóbr ziemskich na Rusi – w 1652 r. podjął sprawę kupna Jazłowca⁵.

Niestety wojna domowa w Mołdawii w 1653 r. i przejście jej pod faktyczne zwierzchnictwo Siedmiogrodu⁶ – czego wyrazem był udział mołdawskich wojsk w najeździe Jerzego II Rakoczege na Polskę w 1657 r. – jak również zniszczenia w samej Rzeczypospolitej, wywołane długotrwałą wojną kozacką (od 1648 r.), a następnie najazdami moskiewskim i szwedzkim znów zniweczyły korzystną koniunkturę gospodarczą. Niemniej, Mołdawia również w drugiej połowie XVII w. pozostała ważnym partnerem dla Rzeczypospolitej, a kupcy obu stron prowadzili ożywioną działalność inwestycyjną i handlową. Miała ona oczywiście i swoje ciemne strony, jak to zwykle w interesach, a w latach 70. i 80. XVII w. uwagę władców obu państw zaprzętał spór między kupcem lwowskim Aleksandrem Bałabanem a jego mołdawskim wspólnikiem Jerzym Ursakim⁷ – niemniej nawet takie sprawy pokazują, iż związki gospodarcze obu krajów były ciągle silne.

Publikowane tutaj teksty dzielą się na dwie grupy. Pierwsza dotyczy spraw gospodarczych samych gospodarów mołdawskich: Bazylego Lupula⁸ i jego następcy, Jerzego Stefana⁹. Są to głównie królewskie przywileje, zwalniające władców mołdawskich od płacenia cła za ich towary. Wydawane były w okresie wojen kozackich na Ukrainie, kiedy to przychylność Mołdawii była Rzeczypospolitej szczególnie potrzebna. Bez wątpienia też udzielane gospodarom koncesje handlowe miały wydźwięk polityczny i – podobnie jak otrzymane przez nich polskie indygenaty – służyły utrzymaniu przyjaźni mołdawskich rządców. O tym, że przy okazji skarb Rzeczypospolitej tracił określone wpływy, informuje nas zestawienie, sporządzone w 1674 r. W drugiej grupie zamieściliśmy listy, wysyłane przez Radę gdańską

red. B. Dybaś, P. Hanczewski, T. Kempa, Toruń 2007, s. 227-237. Autor zwraca uwagę na oczekiwania fiskalne Polski wobec Mołdawii, ale również zamiary podejmowania tam osadnictwa polskiego.

⁴ D. Milewski, *Dobre sąsiedztwo potwierdzone indygenatem – trzy przypadki gospodarów mołdawskich w XVII w.*, „Saeculum Christianum”, 2015, R. XXII, s. 113-122.

⁵ Bazyl Lupul do Ł. Miaszkowskiego, Roman, 20 I 1652 r., Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (dalej: AGAD), Zbiór dokumentów papierowych, sygn. 3974.

⁶ G. Kármán, *György Rákóczi II's Attempt to Establish a Local Power Base among the Tributaries of the Ottoman Empire 1653-1657*, w: *Power and Influence in South-Eastern Europe 16th – 19th century*, (red.) M. Baramova, P. Mitev, I. Parvev, V. Racheva, Berlin 2013, s. 233-243.

⁷ D. Milewski, *Wojenne interludium: stosunki polsko-mołdawskie w latach 1676-1683*, w: *Król Jan III Sobieski i Rzeczpospolita w latach 1674-1683*, red. D. Milewski, Warszawa 2016, s. 246-250.

⁸ Bazyl Lupul (Vasile Lupu, Lupu Coci, zm. 1661), gospodar mołdawski 1634-1653. Na jego temat zob. m.in. C. Șerban, *Vasile Lupu, domn al Moldovei (1634-1653)*, București 1991.

⁹ Jerzy Stefan (Gheorghe Ștefan, zm. 1668), gospodar mołdawski 1653-1658. Na jego temat zob. m.in. P. Zahariuc, *Țara Moldovei în vremea lui Gheorghe Ștefan voievod (1653-1658)*, Iași 2003.

do obu gospodarów – a także do zaangażowanego w sprawę chorążego koronnego Aleksandra Koniecpolskiego. Obrazują one inny poziom kontaktów gospodarczych polsko-mołdawskich, sięgających – jak widać – samego Gdańska. Znajdujemy tam bowiem prywatne sprawy kupców gdańskich, którzy ponieśli szkody w Mołdawii i doczekali się interwencji władz miasta na swoją korzyść. Oba typy źródeł przybliżają – jakkolwiek w niewielkim stopniu – realia współpracy gospodarczej między Polską a Mołdawią w burzliwej połowie XVII w.

Edycję otwiera list, jaki gospodar mołdawski Bazyli Lupul skierował do Łukasza Miaskowskiego, sędziego podolskiego – utrzymującego od dawna bliskie kontakty z Mołdawią i samym hospodarem – i poruszył sprawę kupna Jazłowca od chorążego koronnego Aleksandra Koniecpolskiego. Gospodar wysłał list z mołdawskiego Romanu 20 stycznia i spodziewał się załatwienia sprawy na zbliżającym się sejmie warszawskim. Jazłowiec pozostał co prawda w rękach Koniecpolskiego, ale odgrywał swoją rolę w handlu z Mołdawią, o czym przekonuje nas chociażby sprawa kupca gdańskiego (o czym dalej). List jest oryginalny, napisany po polsku i sygnowany odręcznym podpisem hospodara w alfabecie cyrylicy. Zachował się też ślad pieczęci. List przechowywany jest w AGAD, w zbiorze dokumentów papierowych, sygn. 3974.

W drugiej kolejności publikujemy przywilej Jana Kazimierza, wystawiony w Warszawie 6 lipca 1652 r. i dotyczący zwolnienia z ceł towarów hospodara mołdawskiego. Przywilej wystawiono w gorącym czasie po klęsce wojska koronnego pod Batohem, kiedy to armia kozacko-tatarska kierowała się ku Mołdawii dla podporządkowania sobie tego polskiego sojusznika¹⁰. Przywilej napisany jest w języku polskim, a publikujemy go z oblaty dokonanej 23 października 1652 r. w księdze grodzkiej halickiej, przechowywanej w Centralnym Państwowym Archiwum Historycznym Ukrainy we Lwowie (Центральний державний історичний архів України, м. Львів, dalej: CDIAUL)¹¹.

Zmiana na tronie mołdawskim w 1653 r. i dojście do władzy Jerzego Stefana, który wspólnie ze swym protektorem Jerzym II Rakoczym zawarł sojusz z Polską, stało się okazją do wystawienia analogicznego przywileju celnego dla nowego hospodara. Przywilej królewski z 8 kwietnia 1654 r., zwalniający hospodara Jerzego Stefana z obowiązku płacenia ceł za towary przywożone do Polski, wydajemy na podstawie zapisu w przechowywanej w AGAD Metryce Koronnej, sygn. 195. Kopię przywileju wpisał do ksiąg Metryki regent kancelarii koronnej i ówczesny kanonik krakowski Wojciech Koryciński¹². Dokument spisano po łacinie. Tego samego dnia Jan Kazimierz osobnym uniwersałem skierowanym do urzędników koronnych zastrzegł sobie prawo rozstrzygnięcia w sprawie dóbr po mołdawskim administratorze ceł Mikołaju Nemiko¹³. Podobnie jak omówiony wcześniej dokument, także ten uniwersał, spisany po łacinie, wydajemy z kopii w teście księgi Metryki Koronnej.

¹⁰ Szerzej na ten temat: D. Milewski, *Rywalizacja polsko-kozacka o Mołdawię w dobie powstania Bohdana Chmielnickiego (1648-1653)*, Zabrze 2011, s. 175-189.

¹¹ Akta sądu grodzkiego halickiego stanowią zespół (fond) 5. w CDIAUL, obejmujący 498 ksiąg z lat 1512-1784. Zob. *Центральний державний історичний архів України, м. Львів. Путівник*, red. Г. Сварник, Львів – Перемишль 2003, s. 81.

¹² A. Przyboś, *Koryciński Wojciech*, w: *Polski słownik biograficzny* (dalej: PSB), t. 14, Wrocław-Warszawa-Kraków 1968-1969, s. 133-134.

¹³ Być może tożsamy z wymienionymi przez historyka rumuńskiego celnikami hospodarskimi Nikulą (Nicula) bądź Nekulą (Necula) – zob. P. Zahariuc, *Țara Moldovei...*, s. 437.

Ostatnim dokumentem z pierwszej grupy jest „Rejestr szkód Rzeczypospolitej poniesionych na cłach wobec hospodara mołdawskiego”. Sporządzony w 1674 r., wylicza straty, wynikające z niepłacenia przez hospodara Bazylego Lupula podatku tzw. czwartego grosza od towarów sprzedawanych na jarmarkach lwowskich w latach 1651-1653 przez faktora hospodarskiego, niejakiego Theodorego (Teodora)¹⁴. Łączną sumę nieuiszczonych podatków wyliczono na 10 550 zł. Przy okazji lektura tego dokumentu informuje nas o asortymencie towarów (jedwab, sukno itp.), które hospodar mołdawski i jego bojarzy zbywali w Polsce. Dokument sporządzony jest w języku polskim i przechowywany w zespole Archiwum Skarbu Koronnego, dz. III: Rachunki nadworne, sygn. 5 w warszawskim AGAD.

Osobną grupę czterech dokumentów stanowią kopie listów łacińskich, wysłanych przez Radę Gdańską do gospodarów Bazylego Lupula i Jerzego Stefana – a także jego wisternika (podskarbiego) Saula (Solomona Bârlădeanu)¹⁵ – oraz chorążego koronnego Aleksandra Koniecpolskiego w latach 1651-1658. Dotyczą one sprawy Piotra Dumbara (Dombara), mieszczanina i kupca gdańskiego, prowadzącego interesy w Mołdawii poprzez dwóch faktorów – Jana Duka z Gdańska i Szkota Jana Makabina, mieszczanina z Brodów (miasta należącego do Aleksandra Koniecpolskiego). Z tych jeden (Makabin) zmarł w mołdawskiej stolicy Jassach w sierpniu 1651 r. Dombar prowadząc handel towarami leśnymi w Mołdawii, miał skład tychże w należącym do chorążego koronnego Jazłowcu. W grudniu 1651 r. na wniosek kupca Rada Gdańska wystąpiła w sprawie odszkodowania za poniesione straty w Mołdawii, zabiegając przy tym o protekcję Aleksandra Koniecpolskiego. Listy wydajemy ze zbioru ksiąg wysłanej korespondencji Rady miasta Gdańska, tzw. *Missiva*, przechowywanych w Archiwum Państwowym w Gdańsku pod sygnaturami 300,27/73; 300,27/74 i 300,27/75¹⁶. Niestety na obecnym etapie poszukiwań nie udało się dotrzeć do odpowiedzi, otrzymywanych przez gdańską Radę¹⁷. O ich istnieniu możemy wnioskować z treści listów Rady. Przykładowo, odpisując gospodarowi Jerzemu Stefanowi, powołali się gdańszczanie na jego list, datowany w Jassach 10 maja 1654 r., który dotarł do Gdańska 17 października. Podobnie ostatni list, wysłany z Gdańska 1 marca 1658 r., odnosił się do listu wisternika Jerzego Stefana z 30 listopada 1657 r., przesłanego za pośrednictwem ks. Stanisława Szczytnickiego¹⁸.

Edycję przygotowano według zasad opracowanych przez Kazimierza Lepszego w jego „Instrukcji wydawniczej dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX w.”, Wrocław 1953. Uwspółcześniając pisownię, starano się zachować oryginalne brzmienie wyrazów. Zmodernizowano również pisownię wyrazów pochodzenia łacińskiego i ujednolicono zapis odłacińskich końcówek –tia, -ia, zapisując je jako –yja (np. *declaratia* jako *deklaracyja*).

¹⁴ Czwarty grosz celny był dodatkiem do cła, nakazującym opłatę jednego grosza do każdego trzech groszy cła, płaconego początkowo od wywozu, a później również od importu – zob. R. Rybarski, *Skarb i pieniądz za Jana Kazimierza, Michała Korybuta i Jana III*, Oświęcim 2015, s. 225.

¹⁵ W treści listu pojawia się imię Saul; najpewniej chodzi właśnie o Solomona Bârlădeanu, wielkiego wisternika na dworze Jerzego Stefana – zob. P. Zahariuc, *Țara Moldovei...*, s. 430-432 i N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova, sec. XIV-XVII*, București 1971, s. 349 (hasło: Bîrlădeanu Solomon).

¹⁶ M. Sławoszewska, *Gdańskie „Missiva”*, „Archeion” 1958, t. 29, s. 199-207; *Archiwum Państwowe w Gdańsku. Przewodnik po zasobie do 1945 roku*, oprac. Cz. Biernat, Warszawa – Łódź 1992, s. 237.

¹⁷ Kwerenda prowadzona była m.in. w zespołach obejmujących korespondencję przychodzącą do Gdańska, przechowywanych w Archiwum Państwowym w Gdańsku: 300,52 (listy i pisma szlachty) i 300,53 (listy i dokumenty). Nie jest wszakże wykluczone, iż dalsze poszukiwania pozwolą odnaleźć przywoływane przez nas listy.

¹⁸ Ks. Stanisław Szczytnicki pośredniczył w kontaktach między królem a hospodarami mołdawskimi już na początku lat 50. XVII w. – zob. D. Milewski, *Rywalizacja...*, s. 115.

Skróty rozwiązano – np. Rpta – Rzeczpospolita – pozostawiając wszakże przyjęte zwyczajowo skróty tytułatury, np. W.M.M.M.P. – Wasza Miłość Mój Miłościwy Pan (i odpowiednio przy deklinacji). W tekstach łacińskich rozwiązano skróty, w tym zaimków dzierżawczych (np. nr – noster, nri – nostri) i tytułów – np. Illtas Vra, Illtis Vrae jako Illustritas Vestra, Illustritatis Vestrae. Rozwinięto też końcówkę –que w znaczeniu spójnika „i”, dodawaną na koniec wyrazu, np. Dominiq – Dominiaque, hucusq – hucusque. Ujednolicono także zapis liter „j”, „y” i „c” zgodnie z zasadami łaciny klasycznej jako „i” (jus – ius), „i” (sylvus – silvis), „t” (negocium – negotium). Zachowano dawniej stosowaną wobec Mołdawii nazwę Wołoszczyzna (Valachia). Uzupełnienia tekstu pochodzące od wydawcy podano w nawiasach kwadratowych. Brakujące słowa i paginację archiwalną zapisano kursywą w nawiasach kwadratowych. Przypisy rzeczowe objaśniają osobę lub sprawę, gdy te pojawiają się po raz pierwszy. W razie niemożności zidentyfikowania osoby, nie podaje się tego faktu w przypisie.

Na zakończenie pragnę złożyć moje podziękowania dr Marcie Przyszychowskiej i dr. Bartłomiejowi Dźwigale za nieocenioną pomoc językową przy opracowaniu tekstów łacińskich.

I Sprawy gospodarów mołdawskich

1. Bazyli Lupul do Łukasza Miaskowskiego, Roman, 20 stycznia 1652 r.

Źródło: AGAD, Zbiór dokumentów papierowych, sygn. 3974

Mnie Wielce Miłościwy Panie Sędzio Podolski, Mój Miłościwy Panie i Przyjacielu

Nie mogąc się doczekać od W.M.M. Pana deklaracyjnej strony sprzedaży Jazłowca¹⁹, znowu posłańca mego do W.M.M. Pana wyprawuję, pytając się o zdrowie W.M.M. Pana, przy którego że P. Bóg w tak srogim powietrza ogniu illaesum zachował, wielce się cieszyć będę, gdy mi W.M.M. Pan wcześniej o tym wiadomości udzielisz. Więc i o to W.M.M. Pana proszę, abyś mi oznajmić raczył, jeśli W.M.M. Pan na sejm²⁰ pojedziesz, i jeżeli tam J.M. Pan chorąży²¹ będzie. I ja najdalej za dwie niedziele swego na sejm wyprawuję, gdzie jeśliby i J.M. Pan chorąży był, snadnie by kupno to do efektu przyszło. Uprzejme zatem służby moje zalecam jako najpilniej w łaskę W.M.M. Pana. W Romanie, die 20 Januarii 1652

W.M.W.M.P. życzliwy przyjaciel i sługa

Wasili wojewoda i gospodar Ziem Mołdawskich

[podpis odręczny cyrylicą]

2. Oblata uniwersału Jana Kazimierza z Warszawy, 6 lipca 1652 r. w sprawie zwolnienia z cel towarów gospodarza mołdawskiego, Halicz, 23 X 1652 r.

Źródło: CDIAUL, Księgi grodzkie halickie, fond 5, opis 1, sprawa 144, s. 547-549

¹⁹ Jazłowiec, obecnie Язловець, ok. 140 km na południowy wschód od Lwowa. Zob. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. B. Chlebowski, t. 3, Warszawa 1882, s. 538-539.

²⁰ Sejm zwyczajny w Warszawie zwołano na 26 I 1652 r. Został zerwany 11 III 1652 r. Zob. S. Ochmann-Staniszevska, Z. Staniszevski, *Sejm Rzeczypospolitej za panowania Jana Kazimierza Wazy. Prawo-doktryna-praktyka*, t. 1, Wrocław 2000, s. 92-119.

²¹ Aleksander Koniecpolski, (zm. 1659), od 1641 r. chorąży wielki koronny, od 1656 r. wojewoda sandomierski. Zob. A. Przyboś, *Koniecpolski Aleksander*, PSB, t. 13, Wrocław-Warszawa-Kraków 1967-1968, s. 513-516.

[548] Wszem wobec i koźdemu z osobna komu to wiedzieć należy, a mianowicie starostom, podstarościm, dygnitarzom, celnikom mytnikom i ich sukkolektorom na komorach i przykomorkach naszych i Rzeczypospolitej będącym, począwszy od samych granic wołoskich aż do ostatniej komory fordońskiej. Wiadomo czyniemy, iż my uważając wysokie merita i nieodmienną wielką życzliwość ku nam i państwowi naszym jaśnie wielmożnego hospodara i wojewody ziem mołdawskich, którą nam w koźdej okazyjej oświadczać zwykł, pozwoliliśmy cum consensu publico, aby jako indigena i obywatel koronny zażywał wszelakich prerogatyw i wolności szlacheckich. Przeto i teraz tym listem naszym uniwersalnym surowo rozkazujemy i mieć to po wierności waszej chcemy, abyście towary leśne jaśnie wielmożnego hospodara jego m[iłoś]ci, które przez państwa Nasze za uniwersalem swoim do Gdańska wysła, to jest trzysta beczek potażu, a sto siedmdziesiąt łasztów smelcugi intra et extra Regnum bez wszelakich myt i ceł według praw i wolności szlacheckich onemu służących, żadnego sobie nie wynajdując pretekstu [549] do hamowania i najmniejszej krzywdy podwodom i frechtarzom te towary prowadzącym wolno puszczały i nie czyniły. Nie czyniąc inaczej, a z powinności swej. Dan w Warszawie dnia szóstego miesiąca lipca roku Pańskiego MDCLII, panowania królestw naszych polskiego i szwedzkiego IV roku. Thomas Leżeński. Locus sigilli. Jan Kazimierz król.

3. Uniwersał Jana Kazimierza w sprawie rzeczy Mikołaja Nemiko, Warszawa, 8 IV 1654 r.

Źródło: AGAD, Metryka Koronna, sygn. 195, s. 50-51

Universale ad Magistratus Regni ut causam iuris caduci super Nicolao Nemiko obtentam, ad iudicium S.R. Maiestatis cum toto effectu remittant

Ioannes Casimirus etc.

Universis et singulis quorum interest praesertim vero palatinis, castellanis, capitaneis, iudicibus terrestribus, castrensibus civilibus, quibusvis magistratibus, iurisdictionem in Regno Dominiisque Nostris exercentibus, tam primae quam ultimae instantiae subselliis cuiuscunque nomine nuncupatis, praesentium notitiam habituris. Dederamus certis donatoriis Nostris ad sinistram informationem bona omnia mobilia et immobilia summasque quasvis pecuniarias tam paratas, quam quacunquē ratione apud quasvis personas in loco quovis Regni Dominiorumque Nostrorum existentes, nec non merces cuiusvis generis omnes ac si ea ad fiscum dispositionemque Nostram Regiam post Honoratum Nicolaum Nemiko theloneatorem et servitorem Illustrissimi Moldaviae Palatini, iure caduco devoluta essent, nunc cum non ita pridem acceperimus eundem Nemiko adhuc in vivis esse bonaque ipsius omnia iuri caduco minime subiacere, ne ex praefatorum donatariorum impetitionibus damnum aliquod et remoram in suis negotiis peragendis patiat. Ideo sinceribus fidelitatibus vestris ad notitiam deducendam duximus, uti quidem deducimus praesentibus. Hortantes et ita habere volentes quatenus a praefatis donatoriis Nostris memoratum Nemiko factoresque ip[s]i turbari non patia[n]tur imo totum praefatum donationis negotium cum toto causae [57] effectu ad Nos et iudicium Nostrum integre remittant, arrestaque omnia super rebus et bonis generaliter omnibus eiusdem Nemiko vel aliorum cum ipso aliquod interesse habentibus, quorum nomina et cognomina hic pro expressis habere volumus, relaxent, bonaque et res sive merces illas dimittant et liberam faciant, pro gratia Nostra officiorumque suorum debito secus sinceres

et fidelitates vestrae non facturae. Datum Varsaviae, die VIII mensis Aprilis Anno Domini MDCLIV^o, Regnorum Nostrorum Poloniae et Sueciae VI Anno.

Joannes Casimirus Rex

Locus Sigilli

Albertus Koryciński, canonicus cracoviensis, regens cancellariae maioris Regni

4. Zwolnienie rzeczy i towarów hospodara moldawskiego od cel, Warszawa, 8 IV 1654 r.

Źródło: AGAD, Metryka Koronna, sygn. 195, s. 51-52

Exemptio rerum & mercium Palatini Moldaviae a theloneis et vectigalibus Regni

Ioannes Casimirus etc.

Universis et singulis quorum interest praesertim vero theloneorum vectigalium datiorumque quocunque nomine nuncupatorum, in Regno Dominiisque Nostris exactoribus, eorumque administratoribus et tenentariis notum facimus praesentibus. Tam bene de Nobis et tota Republica Illustrissimum Georgium Stephanum Moldaviae Palatinum meritum esse, ut quae ad conservationem et augmentum fortunarum eius pertinent, minime illi denegare debere existimemus. Cum igitur Nobis, eius nomine supplicatum sit, ut res et merces eius, cuiuscunque generis, tam ex Moldavia in Regnum Dominiaque Nostra inducendas, quam ex iisdem Regno Dominiisque Nostris pro usu aulae suae evehendas, ad summam centum millium florenorum, numeri et monetae [52] in Regno Nostro currentis absque theloneorum sive vectigalium et datiorum quorumlibet solutione inducendas, et extrahendas, quotannis daremus et concederemus facultatem. Nos eundem Illustrissimum Palatinum ad melius atque melius in dies de Nobis et Republica merendum, allicere cupientes, ex benevolentia Nostra Regia, et ex senatus consulto eo nomine instituto res et merces illius, cuiuscunque generis tam inducendas, quam evehendas, ad summam praedictam centum millium florenorum Polonicorum, sese extendentes a theloneis vectigalibus, portoriis pontalibus et datiiis quibuscunque terribus et aquatilibus quocunque nomine nuncupatis, tam Nostris quam Republicae et privatorum eliberandas, et eximendas, esse duximus, uti quidem eliberamus et eximimus praesentibus litteris Nostris mandantes et omnino ita habere volentes, ut requisiti ab Illustrissimo Palatino praefato vel rerum et mercium eiusdem priorum vectoribus, ductoribus vel custodibus, eas usque ad summae supra specificatae valorem, tam intra quam extra Regnum et Dominia Nostra libere et absque thelonei solutione quotannis dimittant, et ab aliis quorum interest dimitti curent. Pro gratia Nostra et sub poenis in rescriptorum Nostrorum ex senatu consulto concessorum violatores, sancitis, secus Fidelitates Vestrae non facturae. Datum Varsaviae, die VIII mensis Aprilis Anno Domini MDCLIV, Regnorum Nostrorum Poloniae et Sueciae VIo Anno.

Joannes Casimirus Rex

Locus Sigilli

Albertus Koryciński, canonicus cracoviensis, regens cancellariae Regiae

5. Rejestr szkód Rzeczypospolitej poniesionych na cłach wobec hospodara moldawskiego, [Warszawa], 1674 r.

Źródło: AGAD, Archiwum Skarbu Koronnego, dz. III: Rachunki nadworne, sygn. 5, s. 609-610v

Regestr z J.M. Pana Hospodara Wołoskiego spisane skody na czałach J.K.M. i Rzeczypospolitej przez Pan Theodrego in Anno 1650

Na jarmarku lwowskim na dzień ś. Agnieszki [21 stycznia] odprawującym się opowiedziano na hospodara J.M. nr 4000 postaw[ów] sukna [w]schowskiego, każdy postaw rachując po zł 50, co czyni zł 20 000. Czwartego grosza na Rzeczpospolitą od sta zł 4 przychodzi – zł 800

Na tymże jarmarku opowiedziano bławatów i sukna cienkiego za zł 15 000. Czwartego grosza na Rzeczpospolitą od sta przychodzi zł 4 – zł 600

Na tymże jarmarku opowiedziano na J.M. hospodara wołos[kiego] nr 2000 skór wołowych po zł 3. Facit zł 6000. Czwartego grosza na Rzeczpospolitą od sta przychodzi zł 2 zł 120.

Na jarmarku jazłowieckim tegoż roku opowiedziano tak na J.M. hospodara jako i bojarów wołowin nr 1200 od każdego czwarte[go] grosza na Rzeczpospolitą po zł 22 przychodzi zł 900.

Na tymże jarmarku. Opowiedziano jedwabiu surowego bell nr 40. Taksa zł 71 100. Czwarte[go] grosza na Rzeczpospolitą od sta zł 2 przychodzi – zł 1422.

Na tymże jarmarku. Opowiedziano rozmaitych gatunków tureckiego towaru za zł 20 000. Czwarte[go] grosza na Rzeczpospolitą od sta zł 2 przychodzi – zł 400.

Na tymże jarmarku opowiedziano postawów nr 11 cienkie[go] sukna także [w]s[c]howskiego nr 100. Postawów taksa zł 1700 od sta przychodzi zł 4 – zł 308.

In summa zł 4550.

[609v]

In Anno 1651

Na jarmarku lwowskim tenże p. Theodory na imię J.M. hospodara wywiózł sukien cienkich i bławatów za summę zł 100 000. Czwartego grosza od sta zł 4 przychodzi na Rzeczpospolitą – zł 4000.

In Anno 1653

Na jarmarku lwowskim przez tegoż Theodrego wywieziono na imię hospodara J.M. sukien cienkich i bławatów za zł 50 000. Czwartego grosza na Rzeczpospolitą od sta zł 4 przychodzi – zł 2000.

In summa zł 6000.

Tak tej strony jako z drugi[ej] sum zł 10 550.

Podpis [nieczytelny]

[610] – pusta

[610v]

Regestr szkody poniesionej przez niepłacenie myta J.K.M. i Rzeczypospolitej od towarów hospodara przeszłego wołoskie[go] [Bazyłego Lupuła] na zł 10 550

[Data] 1674

II Listy Rady Gdańska do gospodarów moldawskich z lat 1651-1658

1. Rada Gdańska do Bazylego Lupula, Gdańsk, 30 XII 1651 r.,

Źródło: AP Gdańsk, Missiva, sygn. 300,27/73, k. 461-462

Ad Palatinum Valachiae de die 30 Decembris 1651

Retulit nobis incola noster Petrus Dombar, qua r[at]ione ab Illustritate Vestra in Palatinatu Valachiae silvas et solitudines mediante certo contractu locationis ad elaborandos ex iisdem cineres ollares, conduxerit, quodque ea de causa substitutos suos Joannem Duk et Joannem Makabin illic reliquerit, quorum unum Makabin videlicet vigesima Augusti anni currentis, post diuturnum morbum, in Illustritatis Vestrae Residentia w Jaszech²² tandem fati [461v] concessisse, non ita pridem ipsi relatum e[ss]et. Quia autem dictus incola noster non parum metuit, ne in tanta loci distantia, et non parva procul dubiorum omnium post demortuum confusione, neque propter maximos et hucusque vim sedatos belli motus, in finibus discrimen, tam in mercibus suis quam omnibus aliis per demortuum suum substitutum derelictis ingens periculum incurreret omnem spem suam in patrocinio Illustritatis Vestrae posuit, ad quod ei melius impetrandum, has ad Illustritatem Vestram intercessionales nostras instantias petiit. Quas cum ipsi, uti incolae nostro ad evitandum ultra iam plus satis toto tempore infelici cum Kosacis perpeusum damnum, totalem eiusdem ruinam, denegare non possimus; Illustritatem Vestram ea qua par est observantia rogamus, dignetur gratiosissime praetactum incolam nostrum eiusque factores vel plenipotentes, quos cum plenaria facultate illuc missurus est, in benignam protectionem suam suscipere, qua re eadem per litteras universales suas declaratas merces, vigore contractus, in silvis Illustritatis Vestrae elaboratas, tuto et secure ex dominio et territorio eiusdem per Regnum Poloniae avehere et transferre possint. Quem Illustritatis Vestrae [462] maximum favorem non tantum saepe dictus incola noster, gratissimo agnoscet, et depraedicabit animo, sed et nos quoque eundem omni promptissimum officiorum genere erga Illustritatem Vestram omnesque eiusdem subditos, data occ[asi]one demeri studebimus. De cautione [?].

2. Rada Gdańska do Aleksandra Koniecpolskiego, Gdańsk, 30 XII 1651 r.,

Źródło: AP Gdańsk, Missiva, sygn. 300,27/73, k. 462-463

Ad Illustrissimum Dominum Vexilliferum Regni, Dominum Nostrum Koniecpolski de die 30 Decembris Anno 1652²³

Exposuit nobis Petrus Dombar, incola noster atque ipso contractii locationis docuit, quod ab Illustrissimo Palatino Valachiae silvas et solitudines in eiusdem Palatinatu ad laborandos in iisdem cineres ollares conduxerit, cumque ipsi propter nimiam loci distantiam atque hic locorum negotiationes, ibidem personaliter praesens adesse non liceret, binos substitutos nimirum Joannem Duk civem huius civitatis, et Joannem Makabin, natione Scotum et civem Illustritatis Vestrae civitatis Brodensis ad [462v] labores istos dirigendos illic reliquerit.

²² Jassy, obecnie Iași, ówczesna stolica Mołdawii.

²³ Data roczna – 1652 – jest pomyłką pisarza.

De quorum uno nimirum Joanne Makabin non ita pridem, quod 20. Augusti anni currentis in residentia Illustrissimi Palatini Valachiae w Jaszech post perpesum diuturnum morbum fatis concesserit, ipsi [?] significatum esset. Quia autem non parum in confusiones post mortem dicti sui substituti, quod [?] ex commiseratione iam ultra annum, ut nonne [?] rebus suis prospiceret, ibidem victum suppederit quique nihil penitus, prout fide dignorum hominum attestationibus iudicialibus docuit, proprii sui habuit, et propter maximos hucusque ac etiamnum vix sedatos in illis locis belli motus in evehendis mercibus plus periculi, in primis vero ne in Illustritatis Vestrae civitate Iasłowiec²⁴ depositorium mercium suarum silvestrium habet per sinistram informationem vel malevolorum instigationem in mercibus suis maximum damnum patiatur timet. Ad Illustratis Vestrae benignum patrocinium confugiemus, apud nos instanter petit, ut ad illud eo melius obtinendum hisce ad Illustritatem Vestram intercessionalibus nostris ipsi subvenire vellemus. Quibus petitis cum ob eorundem aequitatem, deesse non possumus Illustritatem Vestram, ea qua par est observantia obnixè rogamus, dignetur praetactum [463] incolam nostrum, eiusque factores vel plenipotentes, quos propediem illuc missurus est, in benignam suam protectionem suscipere, quo sub eadem tuti elaborates in Palatinatu Valachiae merces illinc evehere et per illi adiacentia Regni Poloniae dominia praesertim proprias Illustritatis Vestrae iurisdictiones et bona secure devehere, atque ita tandem ex maximo ipsi per Kosacorum in Valachiam ante annum irruptionem²⁵, illato damno, quodammodo emergere, possit. Quod Illustritatis Vestrae summum beneficium non tantum praefatus incola noster maximis et condignis depredicabit laudum encomiis, sed et nos omni promptissimorum officiorum genere erga Illustritatem Vestram demereri annitemur

3. Rada Gdańska do Jerzego Stefana, Gdańsk, 27 X 1654 r.,

Źródło: AP Gdańsk, Missiva, sygn. 300,27/74, k. 444v-447v

Ad Palatinum Valachiae extr. 27 Octobris Anno 1654

Decima septima octobris tradita nobis sunt quas Illustritas Vestra 10 Maii in Jaszech²⁶ expediverit litterae, ex quibus intelleximus Petrum Dumbar incolam nostrum cuidam Pop-pae Sauli certam pecuniae summam, utpote ter mille trecentos thaleros Lewkovios²⁷ addito usurae lucro ex mutuo debere: itaque Illustritatem Vestram res praedicti Sauli civis sui apud nos promoturam contendere, ut pro ea, qua possumus autoritate et qua tenemur iustitia incolam nostrum ad solutionem praedictae sortis lucrique adigeremus. Et utut simus gratificandi studio promptissimi praesertim Illustritatis Vestrae [445] aliquibus officiis novis devincturi, aequius tamen iustiusque existimavimus, Dumbar tum requirere et quicquid super hoc negotium exponeret, attentius percipere, ne quodam gratificandi studio seducti civibus nostris parum consulere, aut iura consuetudinesque nostras minus observare

²⁴ Jazłowiec – zob. przypis 19.

²⁵ Chodzi o najazd kozacko-tatarski na Mołdawię jesienią 1650 r. – zob. D. Milewski, *Rywalizacja...*, s. 127-135.

²⁶ Jassy.

²⁷ Talar lewkowy (Leeuwendaalder), moneta niderlandzka, kursująca również w Polsce. Według uniwersału Jana Kazimierza z 14 I 1651 r. talar lewkowy miał być ceniony na 2,5 zł, podczas gdy kurs niemieckiego talara imperialnego wynosił 3 zł – zob. R. Rybarski, *Skarb i pieniądz...*, s. 296.

videremur. Quod ipsum itaque praesens ^acum Dumbaro negotium^{a28} eiusque declarationem attinet, ipse fatetur omino debitum, sed quod non debita via rationeque iuris et aequitatis petatur vehementer conqueritur. Et enim cum inter illum et creditorem aliquot retro annis ea fide ac integritate actum sit, ut creditor universas suas facultates omnemque fortunam Dombaro acceptum ferre habeat, postea quam ope curaque huius omnia eius bona, quae in [445v] caducum iam cesserant, salva assertaque restituta sunt, magis eum minore beneficii gratumque esse oportebat, quam ut sine praevia simplici petitio mox ad extrema provolans impetratis ab Illuſtritate Vestrae promotorialibus publicam fidem famamque benefactoris sui apud nos Magistratum ordina labefactare atque lacescere aggrediretur. Et quod porro Dombarus asseverat sanctissime nihil se fructus ex mutuata sorte percepisse et quod magis, ne usui quidem suo ullatenus impendere potuisse multum hoc sibi pro rei aequitate apud Illuſtritatem Vestram et creditorem suum profuturum persuasissimum habet. Et enim ipse per Valachiam notissimum adeoque creditori ipsius compertissimum asserit post numratam pecunia summam, interiectis vix aliquis diebus subito hostiles incursions insequutas [446] fuisse, quae sensim Valachiam in vastitatem coegerunt, istum praesertim districtum, ubi tum officinas suas, tabernas, merces, provisiones victilitias, et quae id genus alia collocarat, prorsus devastarunt, quorum iacturam vix quinquaginta florenorum millibus recompensabilem coram nobis declaravit. Accesserunt aliae aliaeque invasiones, ubi dirutis funditus officinis operariis maximam partem fugatis aut captis, pastoribus occisis, bovis omnibus caeterisque iumentis abactis, inaestimabile damnum adiit, quod nonaginta florenorum millia superare, eadem qua antea fide nobis exposuit. Illud vero potissimum affligere incolam nostrum et quodammodo solutionem morari videtur, Illuſtritatis Vestrae Praedecessorem²⁹ de praestanda indemnitate pactum fuisse, prout Illuſtritati Vestrae probi cognitum, quo nunc [446v] diverso fato succumbente, unde vel spes vel auxilium restitutionis praefato Dombaro affulgeat praeter Eandem Illuſtritatem nemo appareat. Ne vero secus de debitore, quam viro honesto praesumat Illuſtritas Vestra confirmari se exinde patiatur, quod saepedictus debitor 600 adamantes pretiosimos et pyropos dictos Rubin trecentos auro puro ferruminatos apud creditorem suum pignoris longe supervalentis loco deponere voluit, id quod creditor fidei viri confisus fieri recusavit. Ex quibus omnibus patet Dombarum debitum confiteri et quum satis super solvendo sit, nullo modo tergiversari, sed et simul petere, ne praeter viam iuris modumque aequitatis et pietatis ad solutionem compellatur submissis precibus rogitans, ut idem ipsi a nobis praestetur beneficium, quod ab Illuſtritate Vestra [447] praestitum civibus suis. Nos quidem quaesumus facilitate, constitueramus officiis nostris, qua promptissime gratificari, rebus tamen aliter comparatis, iustissimis incolae nostri petitis deesse nefas duximus. Quare cum Illuſtritas Vestra Poppae Sauli ad nos promotoriales dedit literas, nos pro r[at]ione muneris nostri denegare Dumbaro non possumus, quin pro eodem praesentibus intercedamus, et ut in iura sua bonaque sua, qua ipse ab Illuſtritatis Vestrae Praedecessore iustissimis obtinet titulis restituatur de damnis satis ut fiat enixissime contendamus. Quo facto non modo incola noster debitum exsolvet promptissime, sed et praestabit Illuſtritas Vestra rem et sua et nostra expectatione dignissimam adeoque iuri et aequitati longe convenientissimam, id quod pari [447v] officiorum alacritate demerituri Illuſtritatem Vestram Divina.

²⁸ ^{a-a} W oryginalu „negocium cum Dumbaro” z zaznaczeniem cyframi 1, 2 i 3 nad poszczególnymi słowami właściwej kolejności, według której zapisujemy tekst w edycji.

²⁹ Chodzi o Bazylego Lupula, poprzednika Jerzego Stefana na tronie mołdawskim.

4. Rada Gdańska do wisternika moldawskiego [Solomona Bârlădeanu], Gdańsk, 1 III 1658 r.,

Źródło: AP Gdańsk, Missiva, sygn. 300,27/75, k. 258-258 v

Ad Principis Valachiae Thesaurii Praefectum Saula, 1 Martii 1658

Literas Illustris Magnificentiae Vestrae ultimo Novembris superiore anno ad nos datas, non ita pridem recte accepimus simulque eiusdem desideria ex illis intelleximus, in quibus ut illi gratificaremur, illud quod per Illustris Magnificentiae Vestrae huc missum plenipotentem suum Reverendissimum Patrem Sz[cz]ytnicki nobis commendatum est negotium, promptis studiis promovere non intermisimus. Defuncti enim apud nos Dombarti viduam serio admonuimus, ut sine strepitu iudiciali negotium componeret. Verum illa recens adhuc a dolore et lacrimis, moram huic negotio interponi rogavit, ut defuncti mariti sui libros rationum in [258v] antecessum evolvendi tempus habeat. Non dubitamus autem, quin operam datura sit, ut hoc negotium, quod illi cum Illustris Magnificentiae Vestrae mandatario intercedit, bonis modis sopiri possit. Quod si vero praeter spem id non successerit et controversia haec ad iudicalem disceptationem devolvetur, debitam iustitiam hoc super negotio administrare promittimus. Caeterum non dubitamus Illustris Magnificentiam Vestram vicissim nostratibus, qui ditiones istas frequentare assolent, benevolentiam suam pro data occasione exhibituram. Nos iterum dabimus operam, ut nostra Illustris Magnificentiae Vestrae paratissima semper constant studia. Quod restat etc.